

CERAMICĂ ALANICĂ DIN SECOLUL AL VIII-LEA DESCOPERITĂ ÎN CENTRUL DOBROGEI

Dintre numeroasele descoperiri făcute în Dobrogea în ultimul timp, o atenție deosebită ne-a atras un grup de cinci vase întregi găsite de muncitori întimplător în raza fabricii de ciment de la Medgidia, achiziționate de farmacistul Paul Bălănescu din Brăila și publicate de N. Harțușche¹.

Din cele cinci vase descoperite trei (un borcan de culoare brună închisă ornamentată cu striuri horizontale și două vase cu corpul sferoidal de culoare brună-cenușie cu decor lustruit sint comune zonei Dunării inferioare, astfel încît nu ne vom opri în chip deosebit asupra lor.

Un al patrulea vas cenușiu are gura trilobară (fig. 2a, 2b), corpul sferoidal și două toarte care încep sub buză și coboară pe umăr². Acest tip de vas este mai rar întilnit. Totuși un astfel de exemplar a apărut pînă acum în Dobrogea la Fintina lui Adam (datat de P. Diaconu în secolul al VIII-lea³). Trei oale cu două toarte similare, avînd însă pe corp linii verticale, nu horizontale, ca exemplarul de la Medgidia, au fost descoperite și în necropola birituală de la Histria⁴.

În nordul Dunării un fragment din buza unui vas a apărut în așezarea Bucov-Rotari, bordeiul nr. 2, datat în secolul al VIII-lea⁵.

La sud de Dunăre — astfel de vase au apărut în necropola de la Novi Pazar și Garvăn 1, datate de asemenea în secolul al VIII-lea⁶.

Din oale cu gura trilobată (dar nu știm dacă aveau una sau două toarte) provin și două fragmente descoperite la Pastirsk⁷; iar într-o peri-

¹ N. Harțușche, *Contribuții la repertoriul arheologic al Dobrogei*, Pontica, 4, 1971, p. 253—257.

² *Ibidem*, p. 253 și urm. și fig. 5 p. 256.

³ Petre Diaconu și Niță Angheliescu, *Urme vechi de locuire în colțul de sud-vest al Dobrogei*, Revista Muzeelor, V, 4, 1969, p. 350, fig. 6.

⁴ Vlad Zirra, Двухобрядовый могильник раннефеодалной эпохи в Канул Винлор-Истрия, Dacia, NS, VII, 1963, p. 388, fig. 24/1, 2, 4.

⁵ Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov — Ploiești)*, București, 1978, p. 83, p. 90 fig. 80/5 și p. 101.

⁶ Stancio Stancev, Некрополът до Нови Пазар, Sofia, 1958, p. 8, nr. 30 și pl. XV/ Jivka Vjjarova, Славяни и прабългари по данни на некрополите от VI—XI вв на територията на България, Sofia, 1976, fig. 16/1 p. 32 (partea trilobată este pe partea din spate).

⁷ D. T. Berezoveț, Слов'рни й плешена салтивської культури, Arheologia, XIX, Kiev, 19, fig. 4/3, 4, p. 56.

oală mai tîrzie (sec. X—XII), oale cu una sau două toarte avînd gura trilobată apar și în zona Caucazului⁸, introduse aici foarte probabil din zona nord pontică.

Ultimul vas ne interesează în chip special. El este un ulcior cu gura trilobată, gîtul destul de înalt, avînd o toartă mai mare care începe aproximativ pe la mijlocul gîtului și coboară pe umeri, iar alte două toarte mai mici sînt dispuse aproximativ în zona diametrului maxim a corpului⁹ (fig. 1/3).

Acest tip de ulcior (cu trei toarte) nu a apărut pînă acum în alte complexe din Dobrogea.

Un asemenea ulcior, fragmentar însă, provine din așezarea Bucov-Tioca, din bordeiul nr. 14, aparținînd celei mai vechi etape de locuire a acestei așezări, datat pe la mijlocul secolului al VIII-lea¹⁰ (fig. 1/1).

Exemplare similare se cunosc și la sud de Dunăre la Novi Pazar¹¹, Kiulevicia (trei exemplare)¹², Bdinți (două exemplare)¹³, unde sînt date de asemenea în secolul al VIII-lea (fig. 2/1, 3a, 3b ; fig. 3).

Un ulcior din pastă fină cenușie, cu trei toarte, avînd însă pe corp decor de linii orizontale la fel ca și ceramica arsă oxidant cu decor incizat, a fost descoperit la Preslav, pe malul drept al rîului Ticio, în punctul Odabahcia. El provine foarte probabil dintr-o necropolă. Al doilea ulcior a fost descoperit în necropola Preslav 2. Acesta însă prezintă unele schimbări în ceea ce privește forma față de celelalte exemplare¹⁴ (fig. 2/4, 6a, 6b).

⁸ V. A. Kuznețov, Аланские племена северного Кавказа, МИА, 106, 1962, fig. 3 B/ și fig. 27 B/8.

⁹ N. Harțușe, *op. cit.*, p. 254 și fig. 5/3—3 a, p. 256.

¹⁰ Maria Comșa, *op. cit.*, p. 84 și fig. 81/12, p. 90.

¹¹ Stancio Stancev, *op. cit.*, pl.

¹² Jivka Vijarova, *op. cit.*, fig. 73/1, p. 123 ; fig. 75/2 p. 126 ; fig. 75/2, p. 126.

¹³ *Ibidem*, fig. 102/6, p. 162. Acesta are pe corp și pe umăr și ornament în relief aplicat, format din basteașe sau arcuri alungite cu curbura în sus sub care e trasată o linie orizontală incizată. Un ulcior cu o singură toartă, dar cu ornament aplicat executat în aceeași tehnică, mărginit în partea superioară și inferioară de briuri în relief, s-a descoperit și la Kiulevicia în morm. 20 (fig. 54/2 a, p. 100). Acest ulcior are aceeași origine nord-caucaziană ca și precedentul.

Al doilea ulcior de la Bdinți (*Ibidem*, fig. 104/4, p. 165) are pe corp linii orizontale, trasate cu un instrument cu capul bont, ornament preluat sub influența ceramicii arse oxidant.

¹⁴ Stancio Stancev, *op. cit.*, p. 75, fig. 16 ; Jivka Vijarova, *op. cit.*, fig. 167/1, p. 264. Ulciorul din necropola Preslav 2 are o singură toartă, gura trilobată, corpul său față de ulcioarele cu trei toarte fiind mai svelt, apropiindu-se în oarecare măsură de exemplarele de origine bizantină. Pe corp însă, aproximativ în zona diametrului maxim, are proeminențe, distanțele între ele, care indică originea sa nord caucaziană (alanică).

Originea nord caucaziană a ulcioarelor cu trei toarte, cu proeminențe sau cu ornament în relief pe corp din sudul Dunării a fost sisizată și de Jivka Vijarova, *op. cit.*, p. 430, dar nu le-a atribuit etnic.

În necropola de la Dolni Lukovit 1 a fost descoperită o oală cenușie închisă, cu corpul globular, gîtul bine profilat și buza îngroșată în formă de colac avînd pe umeri de o parte și de alta urechiușe în formă de capete de pasăre, cf. *Ibidem*, fig. 116/2, 3, p. 191, la noi fig.

Dacă în ceea ce privește forma corpului, acest vas e comun zonei Dunării inferioare, toartele zoomorfe dovedesc legătura cu cultura materială alană.

Ulciorul de la Medgidia se leagă însă din punct de vedere tipologic de exemplarele mai timpurii de la : Bucov, Novi Pazar, Kiulevcia și Bdinți.

Ținând seama de analogiile citate mai sus, descoperite în condiții clare bine datate, oala cu gura trilobată, ulciorul cu trei toarte ca și celelalte vase întregi de la Medgidia se datează în secolul al VIII-lea. Ele provin după părerea noastră dintr-o necropolă anterioară așezării în care s-au găsit fragmente ceramice ce pot fi datate în secolele IX—X eventual cel mult și în primele decenii ale secolului a XI-lea ¹⁵.

Ulcioare (în general de mari dimensiuni) lucrate din pastă cenușie cu ornament lustruit uneori și adîncit etc. se cunosc pe teritoriul de la nord de Munții Caucaz, mai ales în zona de munte și în Podișul Stavropol, începînd cu secolul al III-lea e.n. și pînă în secolul al VII-lea inclusiv ¹⁶.

Tipuri de ulcioare (cu decorațiune lustruit de mari dimensiuni) cu trei toarte, sau de proporții obișnuite cu proeminențe pe corp, asemănătoare cu cele din nordul Caucazului și Podișul Stavropol, au fost descoperite în ultimul timp și pe Nipru (în zona pragurilor) la Balka Kanțirka ¹⁷, mai la nord de riul Vorskla (afluent pe partea stîngă a Niprului) la Macehi ¹⁸ lingă orașul Poltava, la vest de Nipru la Stețovka, în apropiere de vărsarea riului Tiasmîn ¹⁹, precum și la Voznesensk ²⁰. Ceramica de tip Kanțirka a fost atribuită în general unor alani veniți în această regiune în secolul al VI-lea. Acest tip de ceramică nu dăinuie după secolul al VII-lea, centrele de olărie de aici fiind distruse ²¹.

Ulcioarele cu trei toarte descoperite la noi, ca și cele din sudul Dunării se deosebesc atît în ceea ce privește forma cît și ornamentarea de ulcioarele de tip Kanțirka de pe Nipru, ca și de ulcioarele de același tip

¹⁵ N. Harțuche, *op. cit.*, p. 257. Menționăm că așezarea de la Medgidia nu poate fi paralelizată cu necropola de la Castelu, cum afirmă autorul, în această așezare fiind documentate etape de locuire sigur posterioare necropolei amintite.

¹⁶ T. M. Minaeva, Керамика Балки Канцирка в світлі археологічних досліджень на північній Кавказу, *Arheologia*, XIII, 1961, Kiev, p. 119—128. (În tabelul de clasificare ceramicii de pe cursul superior al riului Kuban acest tip figurează în secolele VIII—IX și chiar în X—XI. La V. A. Kuznețov acest tip apare în secolele IV—VII, *op. cit.*, fig. 15/6, datare care este mai apropiată de realitate.

¹⁷ A. T. Braicevskaia, Разкопки гончарського горна в Балці Канцирка в 1955 р. *Arheologia* XIII, Kiev, 1961, p. 114—118 ; A. T. Smilenko, Гончарний центр VIII в н.э. на нижнем Днепре, Actes du VIII e Congrès International des Sciences Prehistoriques et Proto-historiques, Prague 21—27 Août 1966, 2, Praha, 1971, p. 1213—1215 ; Idem, Слоб'яни та їх сусіди в степовому подріп'ові (II—XIII ст), Kiev, 1975, p. 118—160.

Fiind analizate cu ajutorul metodei arheomagnetice, fragmente din trei cuptoare de ars oale de la Kanțirka de către O. M. Rusakov și G. F. Zagni, a fost infirmată datarea acestei ceramicii în secolul al VIII-lea. Fragmentele din cuptorul nr. 12 fiind din a doua jumătate a sec. al VI-lea, iar fragmentele din cuptoarele nr. 13 și 17 datînd de la sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea.

¹⁸ A. T. Smilenko, Гончарний центр ..., p. 1214 ; Idem, Слоб'яни ..., p. 154. Aici fost un cuptor de ars oale cu ceramică de același tip cu cea de la Kanțirka. cf. N. E. Makarenko, Археологические исследования 1907—1909 гг. в Изгестер Археологической комиссии, 43, p. 116—118.

¹⁹ A. T. Braicevskaia, Разкопки гончарного горна ..., p. 118. A. T. Smilenko, Гончарний центр... p. 1215.

²⁰ Idem, Слоб'яни..., p. 154. Satul Voznesensk face parte azi din orașul Zaporojie.

²¹ A. T. Smilenko, Слоб'яни..., p. 157.

de pe cursul superior al râului Kuban și din preajma orașului Stavropol. Acestea, deși atribuite tot alanilor, datează dintr-o perioadă anterioară, încetarea existenței lor putând fi fixată în jurul anului 670–680, odată cu mișcările de populație din zona nord est pontică către Dunărea inferioară și mijlocie.

În secolele VIII–X, în cultura Saltovo de pe Donul mijlociu și Doneț, ulcioarele cu trei toarte nu se cunosc. Ele apar doar mai la sud la Sarkel, exemplarele de aici neavînd o ornamentare atît de bogată ca și cele precedente²².

În complexele din nordul Caucazului se petrec de asemenea schimbări în ceea ce privește forma și ornamentarea acestui tip de vas. Dacă în secolele III–VII ulcioarele cu trei toarte, bogat ornamentate reprezintă un tip caracteristic tuturor complexelor din zona muntoasă din nordul Caucazului și din Podișul Stavropol²³, începînd din secolele VIII–IX se pare că ele sînt specifice ma ales variantei răsăritene a culturii alanice și variantei răsăritene a culturii locale din zona muntoasă din nordul Caucazului²⁴.

Ulciorul cu trei toarte de la Medgidia, ca și celelalte exemplare similare din zona Dunării inferioare își găsesc analogiile cele mai apropiate tocmai în aceste complexe și anume în necropolele cu cavouri clădite din piatră, de la Galiat²⁵, cu morminte datate în secolul al VIII-lea pe baza unei monede arabe de argint a lui Abdul Maleka, (fig. 4/2, 4, precum și în necropola cu înmormîntări în nișe de la Kamunta²⁶ (fig. 4/1) din aceeași vreme.

Se pune problema cum se explică existența unor forme similare în partea de răsărit a regiunii nord caucaziene și zona Dunării inferioare?

După părerea noastră ulcioarele de tip nord caucazian (cu trei toarte, cu ornamente aplicate, proeminențe, etc.) au fost aduse în regiunea Dunării inferioare din nordul Caucazului după datele de care dispunem pînă acum, din regiunea de la vest de cursul superior al râului Terek.

Este vorba de grupuri de alani goniți din această regiune datorită invaziei arabilor în nordul Caucazului din anul 730, precum și datorită războiului dus de Mervan împotriva Alaniei din anul 735, după care 737 a urmat o campanie cu scopul de a cuceri Chazaria²⁷ (fig. 5).

²² S. A. Pletneva, Кеаумика Саркела Белой Вежи, МИА, 75, p. 218, fig. 6/2.

²³ T. M. Minaeva, *op. cit.*, fig. 3, p. 124 ; fig. 4, p. 125 și fig. 6, p. 126, V. A. Kuznețov, *op. cit.*, fig. 3/3, 6, fig. 15/6 ; fig. 24/13.

²⁴ V. A. Kuznețov într-o lucrare mai recentă Аланская культура центрального Кавказа и её локальные варианты в V–VIII веках, în Sov. Arh., 1973, 2, p. 60–74 revine asupra atribuirii etnice date complexelor de aici în lucrarea sa monografică mai veche юланские племена северного Кавказа. În acest articol autorul atribuie alanilor doar mormintele în catacombe săpate în pămînt sau în stîncă, pe cînd în mormîntările în cavouri sau în cutii de piatră (la care se remarcă o continuitate de mai multe milenii) le atribuie populației locale caucaziene.

²⁵ V. A. Kuznețov, *op. cit.*, p. 103–104 și fig. 35/1–3.

²⁶ *Ibidem*, p. 21–22 și fig. 3/13.

²⁷ A. Pletneva, От кочевни к городам, Салтово маяцкар культура МИА, 142, Moscova, 1967, p. 184 ; M. I. Artamonov, История Хазар, Leningrad, 1962, p. 218.

Aceste tulburări au provocat deplasarea unor grupuri (mai mari) de alani spre nord pe Don și Doneț în regiunea Saltovo²⁸ iar alte grupuri mai mici au pornit spre vest către Dunăre²⁹.

În afară de elementele tipic nord caucaziene cum sînt ulcioarele cu trei toarte, uneori avînd și ornamente în relief aplicate, proeminente etc. de care am pomenit mai sus, grupurile de alani veniți în regiunea Dunării inferioare au putut aduce cu ei și alte forme de vase cum sînt ulcioarele cu diametrul maxim în partea inferioară a corpului, ulcioarele cu gura în formă de jgheab (plisc de rață, de ex. cf. fig. 1/2) și altele.

Intrucît însă prin intermediul diferitelor grupuri de alani ultimele două tipuri de ulcioare au fost preluate și de alte populații de origine nomadă din zona nord pontică avem rezerve în atribuirea acestora numai alanilor.

Prezența alanilor în zona Dunării inferioare în secolele VIII–IX în afară de ceramică, este marcată și de diferite piese de metal, ca pendants cu figuri antropomorfe (Preslav³⁰, Vrața³¹), clopoței (Bdinți³²) și alte obiecte³³, precum și prin morminte de înhumatie în nișe din necropolele Devnia I³⁴ și de la Izvorul, jud. Ilfov³⁵.

Grupurile de alani ajunși în zona Dunării inferioare se integrează într-un timp relativ scurt în așezările preexistente de aici. Ținînd cont de datele arheologice de care dispunem pînă în prezent se pare că elemente alalice mai numeroase s-au integrat în complexele din nord-estul Bulgariei (Novi Pazar, Kiulevcia, Bdinți) regiune în care cu o jumătate de veac mai înainte se așezaseră bulgarii lui Asparuh, în rest, urmele culturii lor materiale pot fi sesizate sporadic în necropolele de al Dolni Lukovit 1, Preslav 2, Preslav-Odabahcia, Vrața, Devnia I, Izvorul, Medgidia și în așezarea Bučov-Tioca.

În zona Dunării inferioare ulcioarele cu trei toarte și alte elemente de cultură materială alanică nord caucaziană apar aproximativ pe la mijlocul secolului al VIII-lea și pot fi sesizate pînă la începutul secolului al IX-lea³⁶, deci într-o perioadă de timp de circa 60–70 de ani, dată după care acest grup de alani este asimilat de populația locală în mijlocul căreia s-a așezat.

²⁸ S. A. Pletneva, От кочевии к городам p. 184–186.

²⁹ S. A. Pletneva în raportul Прабългари в басейне Дона и Приазовья, presupune o asemenea deplasare a unor grupuri de alani către Dunărea inferioară în secolul al VIII-lea, fără să o poată concretiza încă pe baza datelor arheologice.

³⁰ Stancio Valklinov, Формиране на старо-българска та култура, Sofia, 1977, fig. după pag. 96.

³¹ Spas Mašov, Catalogul Средновековни накити, Музеул din Vrața, pl. I.

³² Jivka Vijarova, op. cit., fig. 98/3a, 3b p. 157.

³³ Stancio Stancev, op. cit., pl. XIII/1, 5, 7.

³⁴ Dimităr Il. Dimitrov, Ноботкрыт раннобългарски некропол при Девне, in Известии на Народния Музей Варна, VII (XXII), Varna, 1971, fig. 5, p. 63.

³⁵ Bucur Mitrea, Unele probleme în legătură cu necropola prefeudală de la Izvorul (r. Giurgiu), in SCIV, 18, 1967, 3, p. 447.

³⁶ În acest sens o dată precisă dau ulcioarele cu trei toarte descoperite la Bucov-Tioca, care aparțin celor mai vechi etape de locuire din așezare. cf. mai sus nota 10.

În concluzie, ținem să precizăm că descoperirile analizate mai sus le considerăm importante deoarece ele indică deplasarea unor grupuri de alani din nordul Caucazului în regiunea Dunării inferioare, pe baza datelor arheologice, în lipsa unor izvoare scrise care să le menționeze.

Datorită acestor descoperiri, ca și altora dintr-o perioadă ceva mai nouă³⁷, se poate dovedi că legăturile teritoriilor din sud estul țării noastre și a zonei vest pontice în general cu Caucazul și Transcaucazia nu se limitează numai la epoca medievală mai târzie, ci ele existau încă din vremuri mult mai vechi.

RESUMÉE

CÉRAMIQUE ALAINE DU VIIIe SIÈCLE DE N.É. TROUVE DANS LA DOBROUDJA CENTRALE

A Medgidia ont été découverts fortuitement cinq vases entiers, qui proviennent d'une nécropole. Parmi eux il y a une cruche à trois anses (une plus grande, qui commence sur le col et finit sur le ventre, et deux plus petites sur le corps) typique pour la région nordcaucasienne.

En tenant compte des découvertes similaires de la région du Bas Danube (cf les fig. 1-3), ainsi que de celles du Caucase (fig. 4), auxquelles s'ajoutent des objets en métal (pendentifs à cheval avec des figures humaines, clochettes, etc. cf les notes no 30-33) et les tombes à niches (de Izvorul et Devnia I. cf. les notes no 34 et 35), l'auteur conclut qu'il s'agit d'un déplacement des groupes des alains tardifs, provoqué par les invasions arabes dans la région nord-caucasienne pendant les années 730, 735 et 737. Une groupe, plus compacte, s'est installée au nord dans la région du Verhne Saltovo, et autres groupes, plus petites, ont arrivées dans la région du Bas Danube vers le milieu du VIII s. Ces alains ont résisté dans la région du Bas Danube autour de 60-70 années, et vers la moitié du IX siècle ils ont été déjà assimilés par la population locale.

³⁷ Maria Comșa, *op. cit.*, p. 114. La aceste descoperiri se mai adaugă și materiale alane târzii din secolele IX-X din Dobrogea pe care sperăm să le putem analiza într-o altă lucrare.

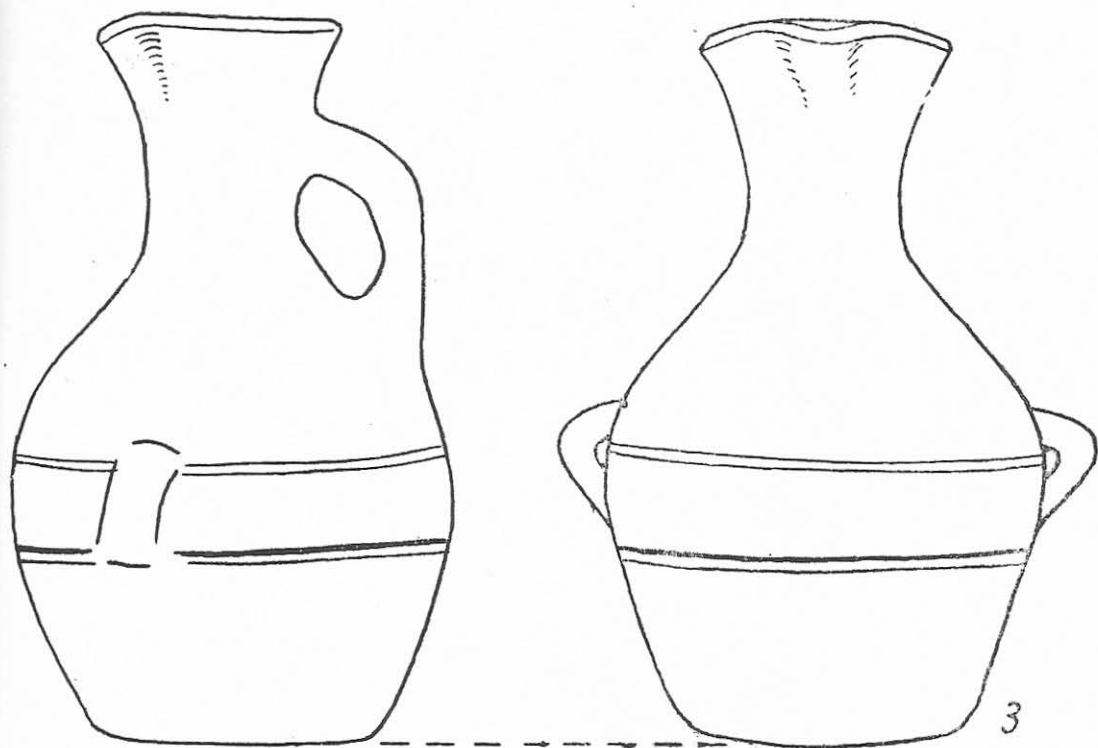
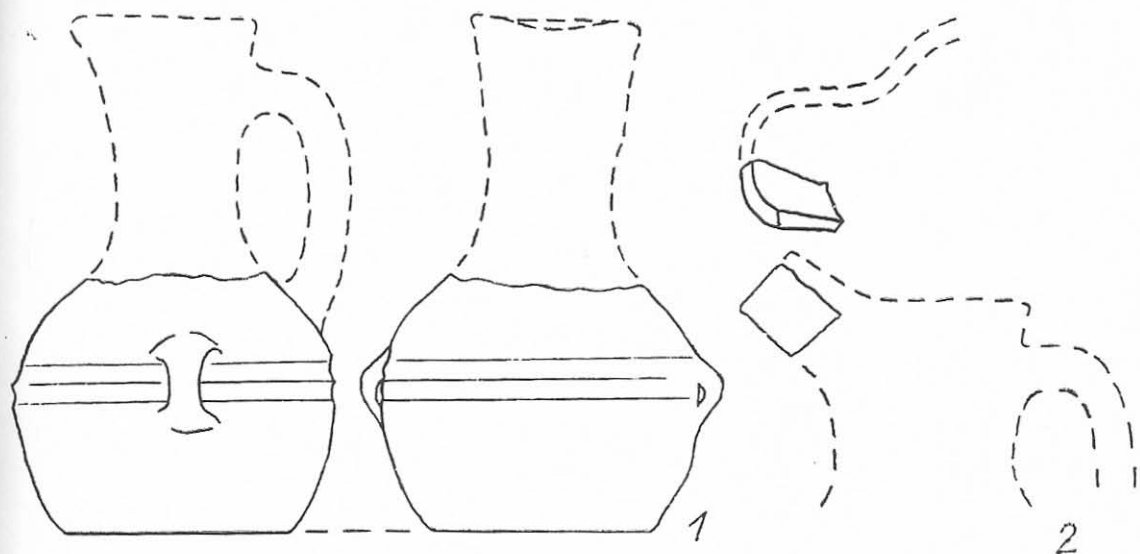

Fig. 1. Ucioare de tip alanic de la Bucov-Tioca (1 bordeiul nr. 14 sec. VIII ; 2 Bordeiul nr. 3 sec. VIII-IX, după M. Comşa) și de la Medgidia (3 sec. VIII, după N. Harțuche)

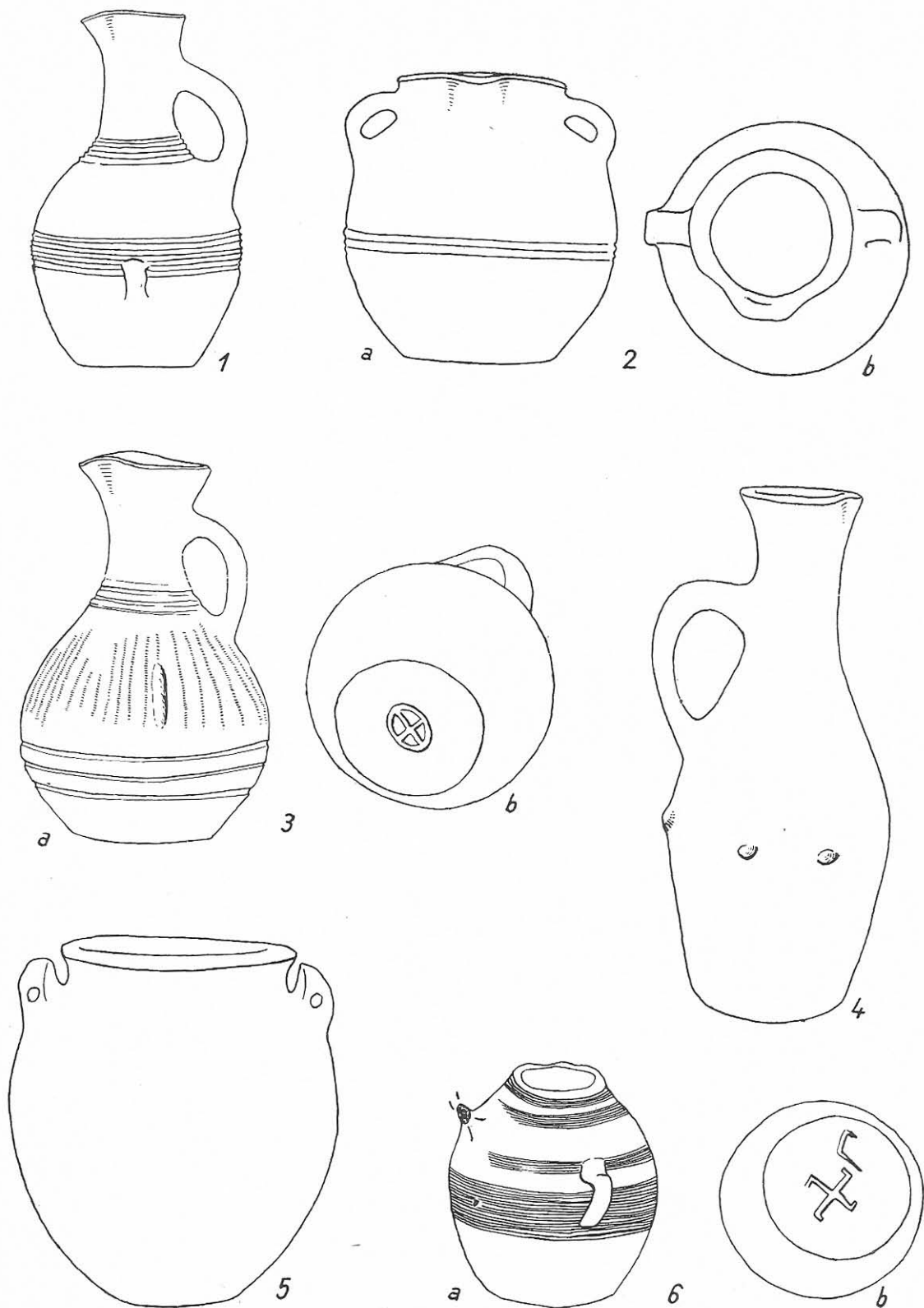

Fig. 2. Ulcioare de tip alanic și oale cu două toarte din secolul al VIII-lea (1, 3 a, 3 b Novi Pazar, după Stancio Stancev; 2 a, 2 b Medgidia, după N. Harțuțe; 4, Preslav 2, după J. Vijařova; 5 Dolni Lukovit 1, după J. Vijařova; 6a, 6b Preslav – Odabahcia, după Stancio Stancev).

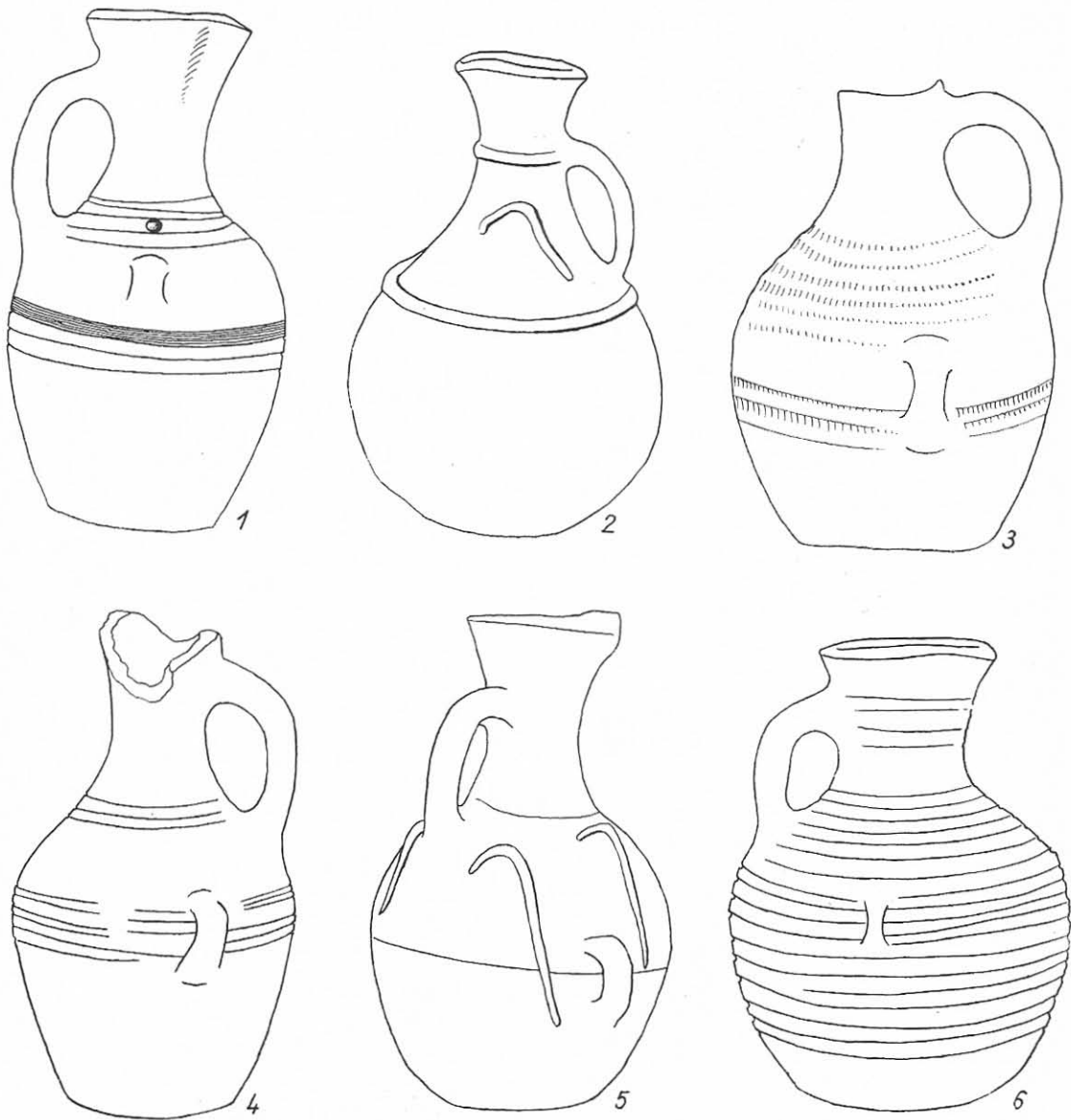

Fig. 3. Ulcioare de tip alanic din secolul al VIII-lea (1-4 Kiulevcia ; 5-6 Bdinți, după J. Vijatova).

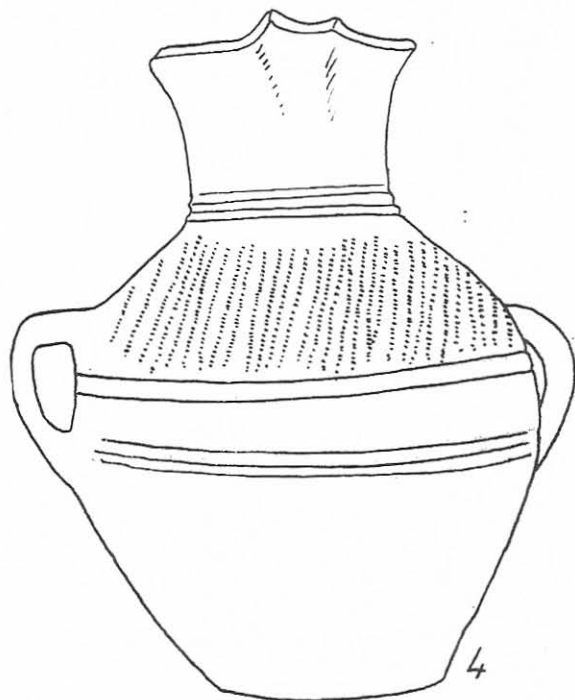
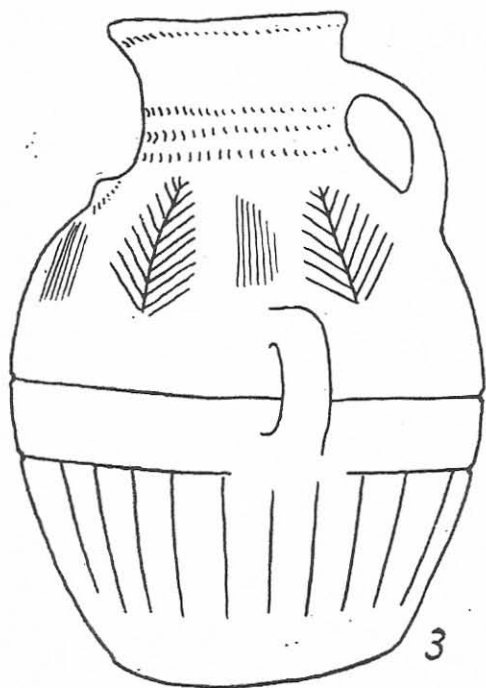
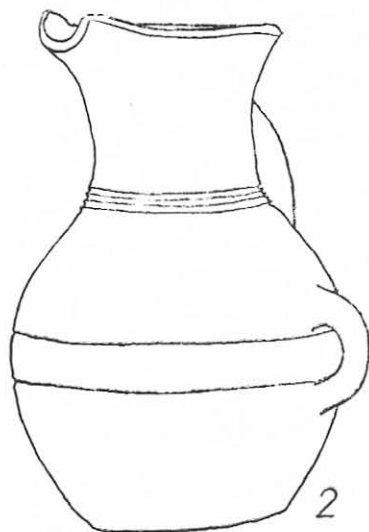
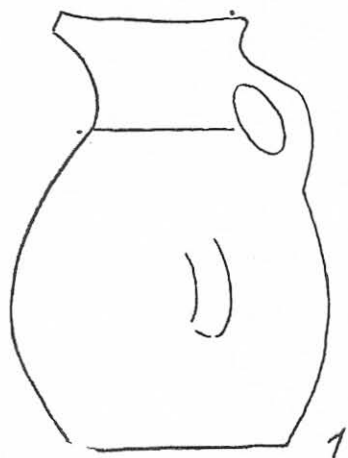

Fig. 4. Ucioare din secolul al VIII-lea din nordul Caucazului (1 din necropola alanică cu catacombe de la Kamunta ; 2-4 din cavoul de piatră de la Galiat, după V. A. Kuznețov).

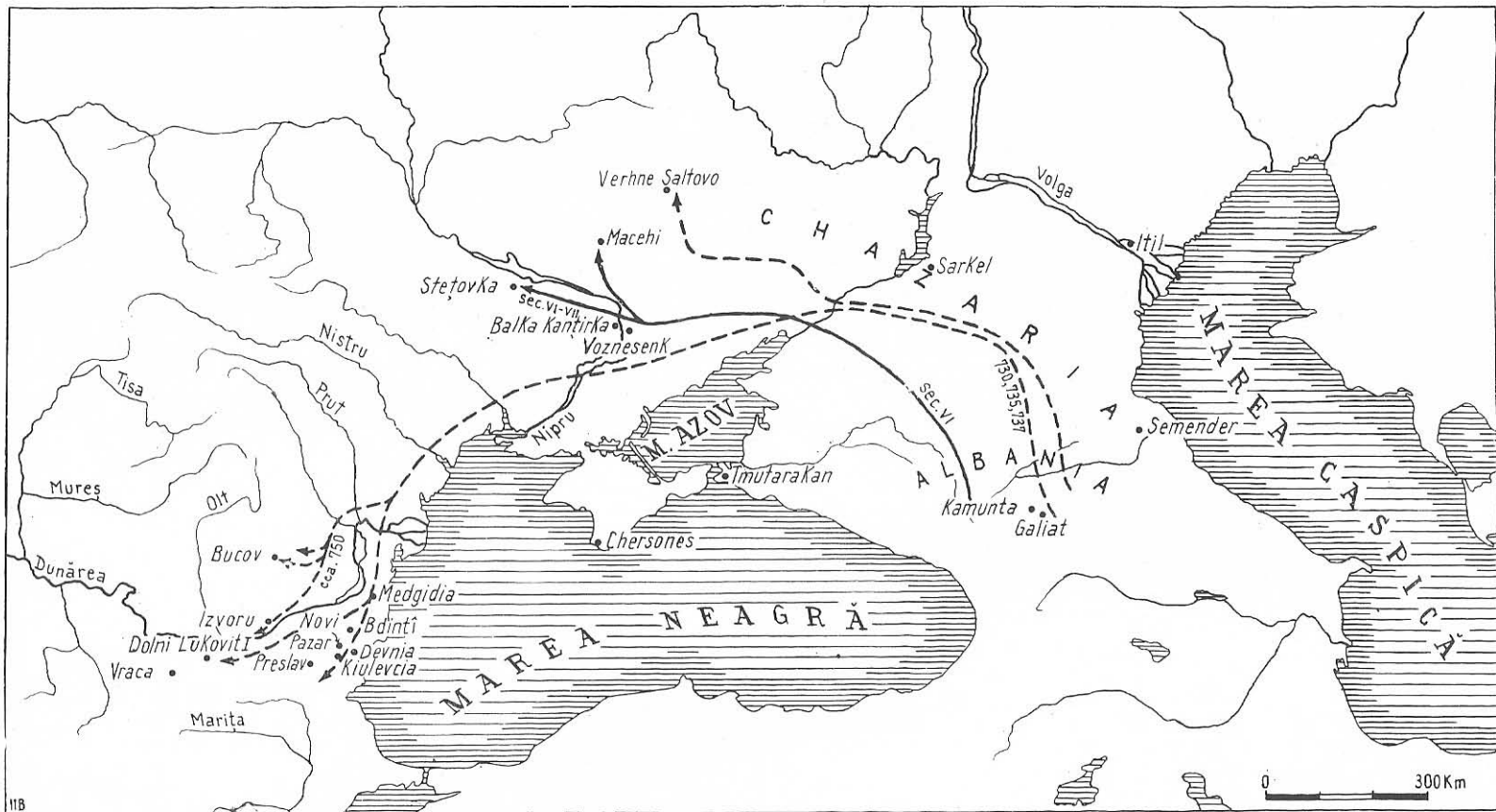

Fig. 5. Direcțiile de deplasare a alanilor în zona nordpontică și la Dunărea inferioară în secolele VI-VIII.